

Tragovi postkolonijalizma u *Romanu o Londonu*

Drugačije i egzotične kulture uvek su bile uzrok oduševljenja, proučavanja, divljenja ali i uzrok mnogih pitanja i strahova. Mnogim je istraživačima, još od petnaestog veka, teško bilo da se odupru zavodničkim i tajanstvenima predelima novih svetova, ali bilo im je još teže da te tajne shvate i uče od njih. Potraga za novim zemljama, kulturama i jezicima, počela je, kao i sve velike potrage, iz plemenitih namera, iz želje da se sazna više o svetu u kojem živimo. Međutim, kako je pokretač svih tih potraga bio ipak samo čovek, te potrage su vremenom bivale izvitoperene i pretvarane u pohode koje su vođene ličnim interesima. Jer, koliko god velika žeđ za novim bila, žeđ za pobedom i vladavinom je uvek bila veća. Vođene ovakvim motivima, sve više su rasle sile koje su pokušavale potisnuti i „pripitomiti“ sve što je bilo novo i drugačije. Agresivnim širenjem sopstvene politike i kulture, kolonijalne sile ostavile su velike otiske, kako u istoriji podređenih naroda, tako i u istoriji uopšte. Iako se ta epoha kolonijalizma završava zvanično nakon Drugog svetskog rata, njeni tragovi još uvek su vidljivi i otvoreni za istraživanja u kulturi današnjice.

Iako se Crnjanski ne smatra postkolonijalnim piscem, njemu kao jednom od velikih intelektualaca i poznavalaca književnosti ova teorija je sigurno bila poznata. *Roman o Londonu* jeste jedno od njegovih književnih dela koje bi moglo biti pogodno za čitanje ovom metodom. *Roman o Londonu* jeste proza koja prati život i lutanje ruskog emigranta, nekadašnjeg kneza Rjepnina, koji je u Londonu izgubio svoj identitet. Njega prate očajanje, depresija, nemaština, osećanje nihilizma, jer na ulicama Londona jedva preživljava, tražeći kakvu god zaradu za sebe

i ženu. Međutim, on se ne snalazi, i London odnosi pobjedu i njegov život. Smatra se da ovaj roman ima mnogo autobiografskih momenata iz života Crnjanskog, pošto je i on sam boravio u Londonu kao izgnanik dvadeset godina. Čak i sam Crnjanski kaže, u jednom od intervjua koje je dao, da je *Roman o Londonu* pisao njegov sopstveni život. Analiza samog romana iz ove perspektive zanimljiva je i podesna jer roman otkriva lice jedne od nekadašnjih najvećih kolonijalnih sila, lice Londona, odnosno lice Engleske. A samim tim se kroz ovo delo može posmatrati odnos Engleza prema Rusima, tačnije odnos Engleske prema Rusiji. U poetskoj ravni ovog romana nema konkretne istorijske kolonijalizacije Rusije od strane Engleske, tačnije nema prelaska britanskih sila na prostor Rusije, već je u ovoj priči Engleska vršila uticaj na sopstvenom terenu, u Londonu.

Rusija i London imaju zanimljivu istoriju odnosa; iako je Rusija možemo reći politički, ekonomski dovoljno jaka da stane u red sa Engleskom, Engleska kao jedna od najvećih imperijalnih i kolonijalnih sila, ima dvostruki odnos prema Rusiji, kao prema drugoj kulturi, tj. kao „prema onom drugom“. Boraveći u Londonu, Crnjanski je verovatno imao prilike da primeti takve odnose, ne samo prema Rusima, već i prema svima koji dolaze iz drugih kultura. O odnosu Rusije i Engleske, govori još jedan srpski autor koji je kao i Crnjanski svoj egzil proveo u Londonu. Borislav Pekić kaže: „Ima, međutim, jedna zemlja za koju ovde vlada živ interes, a da mu uzrok nije u povesti kolonijalnih osvajanja. Ni zloba, ni zavist, dakle, nego – strah. To je SSSR, jedina država na svetu koja bi, ako se samo po imenu sudi, slobodno mogla biti i na Marsu. Ako britanski interes za neke afroazijske zemlje i USA potiče od tuge što one više nisu britanske, briga za Sovjetski Savez rođena je iz straha da Britanija jednom ne postane – sovjetska“¹. On

¹ Svi citati u daljem tekstu, navedeni su prema knjigama: Borislav Pekić, *Sabrana pisma iz tuđine*. Izdavač: Solaris, Beograd, 2004. Miloš Crnjanski, *Roman o Londonu*. Priredio: Slobodan Nešović. Izdavač: Mascom/Booking, Beograd.

interesovanje Engleske za Rusiju objašnjava strahom Engleske od socijalističke kolonizacije. Ako usvojimo ovaj stav, onda nam je lakše da razumemo pokušaje kolonijalne sile da podredi drugu kulturu sebi. Samo sa Rusijom oni to rade, ne da bi raširili svoju moć i uticaj, već da bi sebe spasili od same kolonijalizacije. Strepnja da kolonizator postane kolonizovan jeste ono što pokreće Veliku Britaniju da dela. Crnjanski u *Romanu o Londonu* piše i o Oktobarskoj revoluciji i o boljševicima, i iskazuje veliko interesovanje kako britanskog vrha tako i britanskog društva za te događaje.

Rjepnin, kao predstavnik svih ruskih emigranata koji su izbegli u Englesku u potrazi za boljim životom, na sopstvenoj koži uspeva da oseti dobrodošlicu i gostoprinstvo engleskog naroda prema strancima. Autor opisuje njegovu situaciju, kao i situaciju mnogih na samom početku dela: „To je neki čovek, u vojničkom iznošenom šinjelu, kakvih je u Londonu, kad ova priča počinje, bilo mnogo“. Rjepnin u Londonu ima prilike da oseti sve okrutnosi ovog grada. Knez Nikolaj Rjepnin ovde nosi sudbinu usamljenog tuđinca koji boravi u ovom gradu, u kome niko ne haje za njega niti za njegove muke, kao ni za muke mnogih koji su kao emigranti živeli u Londonu. Razlozi za Rjepninovim osećanjem nepripadanja nemaju veze samo sa fizičkom odvojenošću od svoje domovine, već to osećanje dolazi iz njegovog kontakta sa engleskim svetom. On ne razume njihove običaje, njihove postupke, sve što oni rade mu je strano, dosadno i besmisleno, ali sa druge strane, i on je taj koji je stran njima.² Dakle, englesko društvo se u ovom romanu predstavlja kao hladna, ravnodušna, arogantna

² Autor, kroz Rjepninove monologe i dijaloge koje ima sa njegovom suprugom Nađom u delu, daje slikovit opis engleskih običaja i elemenata njihove kulture, kojoj Rjepnin ne prihvata. On sa čuđenjem priča o običaju Engleza da izvade sve svoje zube rano, i stave veštačke. Potom je tu primer otuđenosti među članovima britanskih porodica, koju Rjepnin ne može da shvati. Na odmoru ne razume smisao društvenih igara, koje su obavezna večernja zabava, kao ni odvajanje muškaraca od žena nakon večere. Još primera biće navedeno u daljem tekstu.

sredina koja ne daje mnogo prostora za rast i prosperitet ostalih na svom prostoru. U odnosu i postupcima engleskog društva prema Rjepninu, možemo pročitati sam stav Engleske prema emigrantima, tačnije prema onima koji nisu deo njihove kulture. O odnosu Engleske prema drugima svedoči i Pekić, i ovo svedočenje može nam približiti sam mehanizam po kojem je nekadašnja velika kolonijalna sila funkcionisala: „Za razliku od drugih naroda, Englezi osećaju prema strancima izvesno blagonaklono sažaljenje, neku vrstu misionarske samilosti, nasleđene iz kolonijalnih vremena i iskustva sa divljacima Imperije. Divljake je valjalo pripitomiti, a pri tom, ako je moguće, živ ostati. I kao što je divljacima jedina šansa bila da se zaista pripitome, ne gubeći sasvim ni svoju spontanu, egzotičnu divljačnost, uključujući ponekad i sklonost prema kanibalskoj dijeti, bez koje nisu mogli računati na englesku samilost, i vaša je jedina šansa da se dobro osećate u tome da divljak, odnosno stranac, ostanete. Pripitomljen stranac, razume se, ali – stranac.“ Iz ovog teksta možemo prepoznati osećanje superiornosti nadmoćnije kulture i omalovažavanje drugih nacija koje je oslikao Pekić kao „misionarsku samilost“. Ta „samilost“, odnosno potreba da im se pomogne, posledica je upravo stava koji je pun predrasuda koje su usmerene na narod, koji nije engleski, i koji zbog toga automatski spada u one narode koji su slabiji, i kojima je njihova pomoć neophodna.

Prateći lutanje Rjepninovo po Londonu i njegovim susretima sa neprihvatanjem, u delu možemo izdvojiti nekoliko konstanti koje se mogu tumačiti kao ravnodušnost, dvoličnost i nipodaštavanje drugih kultura od strane engleskog društva.

Rjepnin odudara od svoje okoline po svom fizičkom izgledu: njega začuđeno posmatraju, vide u njemu nešto strano i nepoznato, a ono što je lokalne stanovnike u isto vreme najviše plašilo i intrigiralo jeste ta njegova azijska strana, njegova divlja i njima nepoznata priroda

koja je izbijala iz njegovih tamnih očiju: „Rjepnin je malo zadocnio. Sve su oči bile uprte u njega. Iako, po odelu, liči na Engleza, sa golfskog igrališta – što je uredu – po nosu, po crnoj bradi, liči na nekog Azijata, koji je, u Engleskoj slučajno“. Pisac jasno obeležava položaj Rjepninov među engleskim društvom: on je od samog starta odvojen, totalno drugačiji i u centru posmatranja. On svojom pojavom jasno odudara od ravnodušnih, tihih i sabranih Britanaca koji ostaju zbunjeni i zapanjeni pred nečim što im je potpuno novo i nepoznato. Ali u isto vreme, iako je za njih Rjepnin stranac, ni on prema njima i njihovim običajima ne oseća bliskost. Crnjanski opisuje razlike koje postoje između ove dve kulture na mnogo načina, opisujući kako duboke tako i banalne razloge nerazumevanja. „U tom bivšem svetu, u Londonu, u koji su došli, ti visoki, tvrđi, crni, svileni, šeširi, bili su, neophodni. Englezi takve šešire nose i na ulici, a zovu ih *top hat*. Nosili su ih i na trkama. Samo što su tada sivi, kao golubovi.“ Rjepnin engleski narod i običaje, pa i samu njihovu garderobu, sagledava i opisuje iz perspektive stranca, on ne shvata značenja koje ima taj, njima toliko važan predmet, i u isto vreme zaključuje da bi mu se u Moskvi zbog takvog izgleda koji i sam mora da neguje ovde u Londonu, smejali. Taj šešir je i on sada bio primoran da nosi jer englesko društvo nije volelo da ih viđa u staroj ruskoj uniformi. Pritisnut od strane britanskih socijalnih konvencija, Rjepnin se oseća zbunjeno, neugodno i neprirodno, i takva vrsta konvencionalnog nametanja stvara u njemu averziju prema kulturi koja mu se nameće, kao i prema ljudima koji tu kulturu nameću. Crnjanski takođe više puta u delu pominje kako ime Rjepninovo Englezi sa kojima se on sreće ne mogu, tačnije ne umeju, da izgovore, jer ono nije tipično ime koje se može čuti u Engleskoj. Dakle to je još jedna stavka koja njega razlikuje od većine. Međutim, ljudi sa kojima se Rjepnin susreće ne pokušavaju da ga izgovore kako treba, već traže način da to prezime prilagode njihovom podneblju, pa mu predlažu imena poput „mister Rep“ i „mister Pin“ ili „mister Ričpin“. Dakle,

ovim postupkom se ime Rjepninovo približava njihovim shvatanjima i Rjepnin se na taj način više uklapa u kulturnu maticu koja ima nadmoć nad njim. Jedini koji izgovara pravilno njegovo ime jeste još jedan autsajder škotske nacionalnosti, koji ima sličan položaj u Engleskoj, kao i sam Rjepnin.

Ne samo svojim izgledom, već i svojim ponašanjem, Rjepnin odudara od ovog društva i stoga nailazi na neprihvatanje i nerazumevanje lokalnih stanovnika. On začuđuje mladu sluškinju koja ga zatiče u njegovoj sobici uplakanog, jer nije navikla na takve prizore u svojoj okolini: „Šta je, tu mladu koketnu ženu, porazilo, bilo je da je primetila suze u očima Rjepnina. Ljudi u Engleskoj ne plaču. Bila je toliko zbunjena, da je jedva našla kvaku na vratima, u brzini da bi što pre izašla.“ Neprihvatanje tuđih rituala i elemenata kulture Crnjanski prikazuje kroz slučaj paprika koje je Rjepnin jeo za svoj ručak i koje su bile prava misterija za njegove kolege: „Svi misle da taj čovek jede te zelene babure, iz nekih misterioznih potreba. Petsi šapuće: seksualnih? Jede i toliko krastavaca, svaki dan. U tom svetu uopšte u Londonu, biljke, razne biljke, važe, kao lek, a neke kao afrodizijak... Da bi izbegao taj smeh i ta zapitkivanja, u radnji, junak našeg romana, tog proleća počinje onda da ručava, u parku“. Podsmeh i nipodaštavanje tuđih navika i ukusa jesu ono što izvire iz ovakvih na oko neznatnih primera. Ovakav stav Rjepninovih kolega rezultira Rjepninovim povlačenjem iz te zajednice, zbog omalovažavanja nečega što je njemu blisko i što je deo njegove kulture. Samo njegovo povlačenje i sklanjanje pred većinom i onim što za njih predstavlja normalno, jeste pokazatelj kulturne nadmoći i primata koja Engleska u ovom romanu zauzima.

Značajnu moć Engleska u ovom romanu nema samo kada je u pitanju njihov kulturni kod, već ona tu silu ostvaruje i na ekonomskom nivou. O ovakvom vidu nadmoći kolonijalne sile prema uslovno rečeno kolonizovanim, tačnije onima koji nisu rođeni na tlu Engleske,

svedoče piščevi opisi transformacija koje su emigranti, pa i sam Rjepnin, doživeli dolaskom u Englesku. Sam Rjepnin je bio knez, plava krv Rusije, i lutanjem po Evropi stiže do Engleske i tu doživljava svoj finansijski i životni pad. Od same aristokratije on stiže do prosjačkog štapa, tražeći bilo kakav posao kako bi mogao da preživi. Odgovor na njegovu nemaštinu Engleska daje kroz bezbroj radnih mesta koja nisu dostojna ni njegove ličnosti, ni njegovog iskustva. Transformacija je toliko duboka da neki čak i sumnjaju u činjenicu da je on bio knez, što opet dovodi do novog spleta predrasuda koje su vezani za strance. „U isti mah, Rjepnin, iznenađen, ču, kako mu taj lepotan, tiho, reče: ‘Nisko smo pali, knjaz zar ne? Mi, Rusi? Nisko, vrlo nisko, knjaz’“. Na taj način umanjuje se vrednost tuđeg porekla, pa makar to poreklo bilo i aristokratsko, kao i vrednost samih sposobnosti čoveka i kroz takav proces vrh jedne kulture postaje samo dno druge, stapajući se tako u ona pravila koja su dominantnija. Transformacija Rjepnina je opisana na više mesta u romanu, ali se svi svode na prikazivanje Rjepnina u slavnim periodu koji je vezan za Rusiju, i Rjepnina na samoj ivici egzistencije u Engleskoj. Rjepnin je svoju sudbinu mogao da vidi svuda oko sebe, propast je pratila skoro sve njegove nekadašnje poznanike, među njima je bio i Jevrejin koji je nekada svirao u Beču u čuvenom orkestru, a sada pati od grčeva u prstima, i niko ne želi da sluša ono što on svira na ulici jer kako kažu: „Suviše je klasično. Tužno“.

Rjepnin je u delu izdvojen kao glavni lik, ali i kao ličnost koja pokušava da se odupire utapanju u kulturu Engleske, svojom ličnošću i uslovno rečeno divljinom on prkosi urednom i staloženom stanovništvu Engleske. Međutim, u romanu takođe postoje primeri transformacija koje se ne oslikavaju samo u propasti i padu emigranata u engleskoj kulturi, već se ta transformacija upravo dešava prihvatanjem kulturnog koda kolonizatora tako što se ulazi u njegove socijalne krugove i postaje deo tog društva, pa samim tim i njegove kulture i života. Odgovor

engleske, tačnije kolonijalne politike, na veliki broj emigrantskih pitanja bilo je bračno spajanje emigranata sa engleskim građankama, kako bi uspjeli da se uklope i poboljšaju svoj položaj u ovoj njima stranoj državi. Oženivši Engleskinje (uglavnom engleske bolničarke koje su se vratile iz rata), emigranti dobijaju priliku da budu deo socijalne scene u Londonu, pa na taj način poboljšaju svoj položaj i samim tim postanu, kako to Englezi kažu „useful“. Reč „useful“ na srpskom jeziku znači „koristan“. Engleska emigranta koji je za njega samo još jedno lice o kojem treba brinuti, treba da transformiše u osobu koja će činiti dobro državi, tačnije biti koristan za tu državu tj. biti osoba koja doprinosi kako na ekonomskom tako i društvenom i političkom planu. Ovakva taktika dovodi nas do još jednog vida delovanja kolonijalnih sila, a to je eksploatacija kolonizovanih stanovnika. Ako se vodimo autorovim tragovima i pomenima o materijalističkoj prirodi Velike Britanije, lako ćemo povezati zašto je važno od nezgodnih i čudnih Rusa napraviti korisne građanine:

Pitanje je u novcu. Novac ima, u vremenu u kom živimo, snagu Sunca, snagu, koju suze više nemaju. Sreća ljudska je sad u novcu. Englezi su od trgovine načinili religiju. Kad se u Londonu pita, ko je ko, koliko ko vredi – how much is he worth – misli se: koliko ima? Koliko funti? A mi, u ruskoj emigraciji, sad ne vredimo ništa.

Trgovina donosi novac, a novac donosi moć, i uz pomoć ova tri elemenata, kolonijalna sila uspeva bez velikih poteškoća da upravlja onima koji po njenim standardima nisu bili „kulturni“ i nameće im sopstvenu kulturu, u ovom slučaju kulturu Zapada, koja je prikazana kao dominantna i jedina ispravna. Model osobe koja se ponaša po svim kodovima zapadne kulture, leži u autorovoj sintagmi „idealnog čoveka: Engleza-liberala.“ O ovakvim osobama Rjepnin u romanu sluša od svog oca, koji je bio anglofil i koji je Rjepnina upoznao sa engleskom kulturom još od malih nogu. Dakle, postavlja se norma u vidu osobe

koja je korisna, ali u isto vreme liberalna i prividno tolerantna, i čije se ponašanje treba slediti, jer ono predstavlja srž zapadne kulture koja se predstavlja kao naprednija, otvorenija, nadređena u odnosu na ostale kulture.

Materijalistička priroda engleskog društva u romanu je povezana sa još jednom, ne tako pozitivnom osobinom, a ta osobina je dvoličnost prema strancima. I sam Pekić, čija je povezanost sa Crnjanskim preko egzila poznata, u svojim *Pismima iz tuđine* beleži:

Ima naroda koje brzo upoznate, nikad kasnije nemajući razloga da ih menjate. Verujem da je takav i naš. Kod njega je možda tek istorija malko neobjašnjiva, on sam jasan je i razumljiv. Postoje, takođe, narodi, razvijani na drugim načelima, od evropskih, koji nam zauvek ostaju nerazumljivi. Ali ima i onih koje brzo upoznate, da bi ste posle niza godina shvatili da ih uopšte ne poznajete, da o njima isto tako malo znate kao i o Kinezima, s kojima nikad niste živeli. Među takve narode idu i Englezi.

U romanu se u više navrata govori o samoj prirodi engleskog naroda, kao i o promenljivom odnosu konkretno prema drugima. Zaboravivši na sve što je u ratu Rusija za njih uradila, Engleska pere ruke od svojih obećanja i okreće drugu stranu svoje ličnosti, ne pruživši mnogim ruskim emigrantima ni osnovne uslove za dostojanstven život. To dvoličje se takođe može jasno uvideti i u odnosima koje žene Engleske imaju prema strancima. Dok se muška populacija uglavnom oseća i ponaša prema strancima kao jača i nadmoćnija sila, ono tajanstveno i nepoznato u strancima jeste upravo ono što privlači ženski deo populacije. Tokom romana daje se niz slika odnosa koje Engleskinje grade sa strancima. Njih privlači ono što nije svakidašnje i dostupno. One, kako i sam autor kaže, „padaju“ na strance i njihove načine udvaranja i stupaju sa njima u seksualne odnose. Međutim, ono što je zanimljivo jeste činjenica da su to kratkotrajne avanture kojima se one zanimaju tokom svojih odmora ili slobodnog vremena. Dakle,

u isto vreme one žude za onim što je nedostupno, novo, drugačije, stupaju u intimne odnose sa strancima, ali to i vešto kriju, i kada se vrate na tlo svoje zemlje na te odnose zaborave, podsvesno potiskuju sam događaj, jer se sve to dogodilo sa nekim ko je nedostojan njihove pažnje i dublje emocije. Ako to sagledamo iz perspektive postkolonijalizma, možemo doneti zaključak da je takav odnos i korišćenje, u ovom slučaju muškaraca, u seksualne svrhe još jedan vid eksploatacije, koje u istoriji kolonijalnih osvajanja nije stran, ali je ovde prikazan u nešto suptilnijem obliku.

Iako je ovaj roman vođen idejom o praćenju individualnog u čoveku, čovekove svesti, emocije i, doživljaja, ne možemo se oteti utisku da to nije bila jedina zamisao Crnjanskog. Pored oslikane tragične figure nekadašnjeg sveta, svuda po romanu rasuti su opisi društva koji grade veliku mrežu socijalnih odnosa koji su bili dominantni u XX veku a koji se mogu prepoznati i danas.

Najgore je, međutim, bilo, to, da su se, u Londonu, bila sastala ta dva sveta, nemo. Sa jedne strane vraćahu se u London Englezi, iz rata, veselo – jer to nije bio povratak ljudskih kostura, niti jadnika na štakama, bez noge i bez ruke. Bilo je i toga, ali više među onima koji su bili ostali u podrumima, za vreme rata, po ruševinama, izgorelim kućama, fabrikama i radničkim krajevima istočnog Londona. Oni koji odoše daleko, u uniformama, bili su se vratili, srećniji, nego onog Prvog rata. (Uostalom, i kad nisu bili srećniji, nisu o tome pričali, jer Englezi znaju da čute o svojim nesrećama.) Raseljena lica, međutim, trčkarala su da vide kraljeve, da vide crkve, palate, ulazili su u fabrike, a vraćali se, uvek, u daleka predgrađa, da sutradan opet zagate hodnike raznih berza rada, gde su tražili zaposlenja. Govorili su neke čudnovate jezike, koje niko živ u Londonu nije razumeo, imali su neka čudnovata imena, koja niko živ nije umeo da izgovori. A dolazili su, dolazili, sve više – hiljade, hiljade. Stotinu hiljada.

Ovaj citat napisan je na samom početku knjige i daje jasnu predstavu o uslovima i odnosima među ova dva naroda, između ove dve kulture. Na podređeni društveno-ekonomski status Rusa, i uopšte

status emigranata, pisac suptilno upozorava i na taj način otvara prozor za tumačenje ovih odnosa iz postkolonijalne perspektive. Da li je to bila njegova namera ili ne, ne možemo da tvrdimo sa sigurnošću, ali možemo da pokušamo da otvorimo jedan novi put pri tumačenju *Romana o Londonu*, jer ga upravno semantička raznovrsnost čini velikim i vanvremenskim delom.